HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Sun’iy intellekt (AI) va mualliflik huquqi - Neyrotarmoqlar yaratgan kontent kimga tegishli?

Azimova Sevara Azizxon qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti,
Biznes huquqi va sud himoyasi fakulteti 2-kurs talabasi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.24339190

2022-yilda AQShning Kolorado shtatidagi yarmarkada tasviriy san’at tanlovida “Théâtre D’opéra Spatial” nomli rasm birinchi o‘rinni oldi. Keyin ma’lum bo‘ldi: muallif, Jason Allen, rasmni Midjourney neyrotarmog‘i yordamida, yuzlab so‘rov yozib yaratgan. San’at olamida shov-shuv ko‘tarildi. Lekin yuristlarni boshqa savol qiziqtirdi: bu rasmga kim egalik qiladi? Allenmi, dasturni yaratgan kompaniyami, bironta ham odam qo‘l tegizmagan neyrotarmoqmi, yoki hech kimmi?

Bu savol bugun tobora tez-tez eshitilmoqda. Jurnalist neyrotarmoq yordamida matn yozadi, dizayner logotip chizdiradi, musiqachi bir necha daqiqada qo‘shiq yaratadi. Natijada mualliflik huquqi, ya’ni inson ijodiga asoslangan tizim yangi sinovga duch kelmoqda.

Mualliflik huquqi nimaga tayanadi? Mualliflik huquqining g‘oyalari asrlar davomida shakllangan. Ijodiy mehnat qilgan odamga uning natijasi ustidan huquq beriladi, shunda u yana ijod qilishga rag‘batlanadi. Faylasuflar bu g‘oyani turlicha asoslaydi. John Lockening mehnat nazariyasiga ko‘ra, inson o‘z mehnatini qo‘shgan narsasiga egalik qiladi. Utilitar qarash esa mualliflik huquqini jamiyat uchun ijodni rag‘batlantirish vositasi deb biladi. Fransuz qit’a an’anasida esa asar muallifning shaxsiyatining davomi sifatida qaraladi. Mishel Fuko 1969-yilda “Muallif nima?” ma’ruzasida “muallif” tushunchasi tarixan shakllangan konstruksiya ekanini ko‘rsatgan.

Bu nazariyalarning barchasida bir umumiy narsa bor, ya’ni muallif bu inson. SI esa bu asosni sinab ko‘ryapti: mashina mehnat qilmaydi, rag‘batga ehtiyoj sezmaydi, shaxsiyati yo‘q.

O‘zbekistonda mualliflik huquqi 2006-yilgi «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida»gi Qonun bilan tartibga solinadi. Qonun muallifni ijodiy mehnati bilan asar yaratgan jismoniy shaxs deya ta’riflaydi. Mualliflik huquqi muallifning butun hayoti davomida va vafotidan keyin yetmish yil amal qiladi. Asar yaratilishi bilan huquq o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladi; uni ro‘yxatdan o‘tkazish shart emas (10-modda), garchi muallif xohlasa asarni vakolatli davlat organida ro‘yxatdan o‘tkazishi ham mumkin.

Shu ta’rifning o‘zi bizga muhim ma’lumot beradi: qonun nazarida muallif jismoniy shaxs, ya’ni inson. Neyrotarmoq muallif bo‘la olmaydi.

Lekin savol bundan chuqurroq. Qonunning 8-moddasi 1-qismining 6-bandida mualliflik huquqi obyekti hisoblanmaydigan natijalar orasida shunday toifa ko‘rsatilgan: bevosita individual asar yaratishga qaratilgan ijodiy faoliyatni inson tomonidan amalga oshirmasdan, muayyan turdagi ishlab chiqarish uchun mo‘ljallangan texnik vositalar yordamida olingan natijalar. O‘zbek huquqiy tahlillari, jumladan Adliya vazirligi tizimidagi o‘quv markazi va yuridik klinikalar materiallari, bu normani SI bilan bog‘laydi. Inson ijodiy faoliyatisiz SI yordamida yaratilgan material hozirgi qonunchilikka ko‘ra mualliflik huquqi obyekti hisoblanmaydi.

Muhim ogohlantirish shundaki, bu aynan SI haqidagi norma emas, balki umumiy qoida bo‘lib, uni SI ga qo‘llash talqinga tayanadi. Qonun SI tushunchasini mualliflik nuqtai nazaridan alohida

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

tartibga solmaydi, bu masala bo‘yicha aniq sud amaliyoti ham deyarli yo‘q. Shu bois huquqshunoslarning bir qismi qonunni SI davriga moslashtirish zarurligini yozmoqda.

2026-yil 21-yanvarda Prezident O‘RQ-1115-sonli «Sun’iy intellektni qo‘llash orqali yuzaga keladigan munosabatlar tartibga solinishi munosabati bilan ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida»gi Qonunni imzoladi. U «Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi qonunda birinchi marta SI tushunchasining ta’rifini berdi. SI - insonning bilim va ko‘nikmalariga taqlid qilish, shu jumladan mustaqil ravishda o‘rganish va yechim izlash imkonini beradigan texnologik yechimlar majmui.

Qonun yana ikki muhim qoidani joriy etdi. Birinchisi, SI yordamida yaratilgan axborot resurslari va SI asosidagi axborot tizimlari insonning hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmatiga putur yetkazmasligi shart. Ikkinchisi, inson huquq va erkinligiga aloqador yuridik ahamiyatli qarorlarni qabul qilishda faqat SI xulosalariga tayanish mumkin emas. Bundan tashqari, SI yordamida shaxsga doir ma’lumotlarga qonunga xilof ishlov berish va ularni tarqatish uchun ma’muriy javobgarlik belgilandi (bazaviy hisoblash miqdorining 50 baravaridan 100 baravarigacha jarima va huquqbuzarlik quroli musodara qilinadi).

Lekin bu qonun mualliflik huquqi masalasini bevosita hal qilmaydi. U SI haqida umumiy ramka beradi, shaxsiy ma’lumotlar va insoniy qadr-qimmat himoyasiga e’tibor qaratadi. «Neyrotarmoq asari kimniki?» degan savol esa hali ham 2006-yilgi qonun va uning talqini doirasida qolmoqda.

Xo‘sh, bu masalaga dunyo nima deydi?

AQSh - eng aniq javob shu yerda. Stephen Thaler o‘zi yaratgan «Creativity Machine» tizimi mustaqil ravishda chizgan “A Recent Entrance to Paradise” asarini muallif sifatida SI nomiga ro‘yxatdan o‘tkazishni so‘radi. AQSh Mualliflik huquqi idorasi rad etdi. 2025-yil 18-martda Kolumbiya okrugi apellyatsiya sudi Thaler v. Perlmutter ishida mualliflik huquqi inson muallifligini talab qilishini tasdiqladi, 2026-yil 2-martda esa Oliy sud ishni ko‘rishdan bosh tortdi. Bu natija muhim: mustaqil ravishda SI yaratgan asar AQShda mualliflik huquqi bilan himoyalanmaydi. Sud shuningdek, SI yordamida yaratilgan asarlarni umuman cheklamasligini, muhimi inson ijodiy ishtiroki bo‘lishini ta’kidlagan. Ammo qancha inson hissasi yetarli ekani sud tomonidan hal etilmagan.

AQSh Mualliflik huquqi idorasi 2025-yil yanvarda SI natijalarining mualliflik huquqiga layoqati haqida hisobot e’lon qildi. Uning asosiy xulosasi: mualliflik huquqi sof SI yaratgan materialga yoki ifodali elementlar ustidan inson nazorati yetarli bo‘lmagan holatga tarqalmaydi. Faqat matn so‘rovlari (prompt) yozish odatda yetarli hisoblanmaydi, chunki natijaning ifodali elementlarini baribir model belgilaydi. Inson tanlash, joylashtirish yoki natijani ijodiy qayta ishlash orqali hissa qo‘shsa, shu hissa himoyalanishi mumkin. Idora bundan oldin, 2023-yilda “Zarya of the Dawn” komiksi misolida shunday qaror qilgan edi: matn va rasmlarni tanlash va joylashtirish himoyalangan, Midjourney yaratgan alohida rasmlar esa yo‘q.

Buyuk Britaniyada esa mualliflik, dizayn va patentlar to‘g‘risidagi 1988-yilgi qonunning 9(3)-bo‘limi ancha o‘ziga xos: kompyuter yaratgan asar uchun muallif deb «asarni yaratish uchun zarur tayyorgarlikni ko‘rgan shaxs» e’tirof etiladi. Bu qoida SI davridan ancha oldin yozilgan va zamonaviy generativ modellar bilan sudda sinalmagan.

Xitoy yuqrodagi holatlardan farqli ravishda 2023-yil noyabrda Pekin internet sudi Li va Liu ishida SI yordamida yaratilgan rasmga mualliflik huquqini tan oldi, chunki foydalanuvchi so‘rovlarni tanlagan, parametrlarni sozlagan va natijani ko‘p marta takomillashtirgan, ya’ni ijodiy hissa qo‘shgan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Yevropa Ittifoqi esa sud amaliyotida asar muallifning “o‘z intellektual ijodi” bo‘lishi talab qilinadi, shuning uchun huquq insonga bog‘langan. Yevropa Ittifoqining SI to‘g‘risidagi aktida mualliflik huquqiga rioya va o‘qitish ma’lumotlari bo‘yicha shaffoflik talablari bor, lekin natijalarning muallifligi masalasini u hal qilmaydi.

“Neyrotarmoq yaratgan asar kimniki?” degan savolga bugungi qonunchilik bo‘yicha qisqa javob: **sof SI yaratgan natija hech kimga tegishli emas, ya’ni mualliflik huquqi bilan himoyalanmaydi. Inson ijodiy hissasi bo‘lgan joyda esa shu hissaga huquq paydo bo‘ladi.** AQShda bu 2026-yil martdagi Oliy sud qarori bilan mustahkamlandi, Xitoy esa insonning aniq ijodiy ishtirokiga asoslangan ancha ochiq yondashuvni tanladi. O‘zbekistonda 2006-yilgi qonun muallifni inson sifatida ta’riflaydi va SI’ga alohida norma bermaydi, 2026-yilgi qonun esa boshqa jihatlarni, ya’ni insonni himoya qilish va javobgarlikni tartibga soladi.

Qonunchilar oldidagi savollar aniq. Qonunchilar esa uchun ko‘plab “inson hissasi qancha bo‘lsa yetarli?” va “SI yaratgan natijalarni umuman himoya qilish kerakmi?” degan savollar va masalalarga aniqlik kiritishi kerak. Mualliflar uchun ham oddiy xulosa bor - mashina yordamchi, mualliflik esa hali ham inson ijodiy mehnati bilan bog‘liq!